

Phonemic systems: phonemic structure in various languages

Shakhzodabonu RAKHIMBERDIEVA¹

Urgench State University named after Abu Rayhan Biruni

ARTICLE INFO

Article history:

Received April 2025
Received in revised form
10 April 2025
Accepted 2 May 2025
Available online
25 June 2025

Keywords:

phonemic system,
vowel phonemes,
consonant phonemes,
phonology,
linguistics,
sound structure,
phonemic differences.

ABSTRACT

The phonemic system of a language constitutes its sound system. Each language possesses a unique phonemic structure, and there are significant differences among these systems. This article presents a comparative analysis of the phoneme systems in Uzbek, English, Korean, Spanish, and Russian. It highlights the number, types, positional characteristics in pronunciation, and phonological roles of phonemes in these languages.

2181-3701/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss6/S-pp73-76>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Fonemal tizimlar: turli tillarda fonemal struktura

АННОТАЦИЯ

Kalit so'zlar:

fonemal tizim,
unli fonemalar,
undosh fonemalar,
fonologiya,
tilshunoslik,
tovush tizimi,
fonemal tafovut.

Tilning fonemal tizimi uning tovush tizimini tashkil qiladi. Har bir tilga xos fonemal struktura mavjud bo'lib, bu tizimlar orasida sezilarli farqlar mavjud. Ushbu maqolada o'zbek, ingliz, koreys, ispan va rus tillarining fonemal tizimlari qiyosiy tahlil qilinadi. Fonemalarning soni, turi, talaffuzdagi pozitsion xususiyatlari va fonologik roli yoritiladi..

Фонемные системы: фонемная структура в различных языках

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

фонемная система,
гласные фонемы,

Фонемная система языка составляет его звуковую систему. Каждому языку присуща своя специфическая

¹ Student, Urgench State University named after Abu Rayhan Biruni.
E-mail: rahimberdiyevashahzoda7@gmail.com

согласные фонемы,
фонология,
лингвистика,
звуковая структура,
различия фонем.

фонемная структура, и между этими системами существуют
значительные различия. В данной статье проводится
сравнительный анализ фонемных систем узбекского,
английского, корейского, испанского и русского языков.
Рассматриваются количество, типы, позиционные
особенности произношения и фонологическая роль фонем.

KIRISH

Fonema tildagi eng kichik ma'no farqlovchi birlik hisoblanadi. Har bir til o'zining fonemal tizimiga ega bo'lib, bu tizim til fonologiyasining asosiy qismini tashkil qiladi. Fonemal tizimlarning o'ziga xosliklari turli tillarning talaffuz, morfologiya va sintaksisiga ta'sir qiladi. Ushbu maqola fonemal tizimlarning nazariy asoslarini va amaliy misollar orqali ularning farqlarini ko'rsatishga qaratilgan. Masalan, ingliz tilida /θ/ (thing) va /ð/ (this) fonemalari mavjud bo'lsa, o'zbek tilida bunday farqlash yo'q. Shu bois, fonemal tizimlarni taqqoslash tilshunoslikda muhim metod hisoblanadi.

Fonologiya fani ilk bor 19-asr oxirlarida shakllanib, XX asrda Trubetskoy, Jakobson, Bloomfield va Boduen de Kurtene kabi olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan[2]. Fonemal tizimning o'zgarishi tildagi morfologik va sintaktik tuzilmalarga ham bevosita ta'sir qiladi.

METODOLOGIYA

Fonemal tizimlar har bir tilning fonologik "genetika"sidir. Ular nafaqat fonetik jihatdan, balki madaniy, ijtimoiy va tarixiy omillar bilan ham shakllanadi. Masalan, koreys tilidagi unli va undoshlarning kuchli kontrasti bu tildagi urg'u va ohang tizimini ham shakllantiradi. Ingliz tilidagi fonemalar esa, so'zlarning talaffuzi va yozuv o'rtasida sezilarli farq tug'diradi, bu esa fonologik tizimning murakkabligini ko'rsatadi [4].

Turli tillarda bir xil tovushlar turlicha fonemal statusga ega bo'lishi mumkin. Masalan, /q/ va /k/ tovushlari o'zbek tilida fonemalar bo'lsa, ingliz tilida ular fonematik farqni ifodalamaydi. Bu tilshunoslikdagi "fonemik interpretatsiya"ning nisbiyligini tasdiqlaydi [2]. Fonemal tizimlar, shuningdek, fonotaktik qoidalarni belgilaydi, ya'ni fonemalarning qanday tartibda kelishi mumkinligini ko'rsatadi. Masalan, ingliz tilida /ŋ/ fonemasi so'z boshida kelmaydi, biroq koreys tilida bu mumkin. Maqolada qiyosiy-fonologik tahlil metodi qo'llanildi. Turli tillardagi (o'zbek, ingliz, ispan, koreys, rus) fonemal tizimlar taqqoslandi, ular soni, tipi, talaffuz va pozitsion xususiyatlari o'rganildi. Asosiy tahliliy manbalar fonetik darsliklar, fonologik nazariyalar va Xalqaro fonetik assotsiatsiyasi (IPA) materiallaridan foydalanildi. (Ladefoged, 2001)[1] Ushbu tadqiqotda qiyosiy fonologik tahlil usuli qo'llanildi. Asosiy tahlil obyekti sifatida besh til — o'zbek, ingliz, koreys, ispan va rus tillari tanlandi. Har bir tilning fonemalar soni, unli va undoshlar tarkibi, fonemalar o'rtasidagi kontrast va fonologik farqlar matn va nazariy manbalar asosida tahlil qilindi.[3].

Natijalar va tahlil. Fonemal tizimga umumiy qarash. Fonemal tizim har bir tilda o'ziga xos tuzilishga ega:

- o'zbek tili: 6 unli, 25 undosh — jami 31 fonema². Unlilar: a, e, i, o, u, o'-fonologik vazifaga ega. Undoshlar: portlovchi, sirg'aluvchi, burun tovushlari mavjud (Sodiqov, A 1992) [2].

- Ingliz tili: 20 unli, 24 undosh — jami 44 fonema¹. (jumladan diftonglar) Undoshlar orasida aspiratsiya va ovozlilik asosiy farqlovchi omil.

• Ispan tili: 5 unli, 19 undosh — jami 24 fonema. Undosh tizimida ovozlilik asosiy farqlovchi omil hisoblanadi.

• Koreys tili: 21 unli, 19 undosh — jami 40 fonema. Murakkab unlilar fonemal tizimiga o'ziga xoslik bag'ishlaydi.

• Rus tili: taxminan 42 fonema (qattiq/yumshoq farqlari bilan). Undoshlar qattiq va yumshoq variantlarda ifodalanadi. Fonologik farqlash tizimi boy va murakkab.

Fonemalarning strukturaviy farqlari:

• Ingliz tilida cho'zilgan va qisqa unlilar fonologik farqni bildiradi (masalan: /i:/ vs /ɪ/).

• Koreys tilida uch xil undosh kontrasti mavjud: plain, tense, aspirated.

• Ispan tilida fonemal tizim sodda bo'lib, fonologik tafovutlar kam.

• Rus tilida yumshoq va qattiq undoshlar fonemik kontrastlar yaratadi.

Fonologik funksiyalar. Fonemalar quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

• Ma'no farqlovchi funksiyasi: "bob" vs "bop" (o'zbek).

• Fonetik tuzilmani aniqlovchi funksiyasi: talaffuzga ta'siri.

• Evolyutsion va dialektologik tahlil imkoniyatlari.

MUHOKAMA

Fonemal tizimlar har bir tilning fonologik "genetika"sidir. Ular nafaqat fonetik jihatdan, balki madaniy, ijtimoiy va tarixiy omillar bilan ham shakllanadi. Masalan, koreys tilidagi unli va undoshlarning kuchli kontrasti bu tildagi urg'u va ohang tizimini ham shakllantiradi. Ingliz tilidagi fonemalar esa, so'zlarning talaffuzi va yozuv o'rtasida sezilarli farq tug'diradi, bu esa fonologik tizimning murakkabligini ko'rsatadi^[4].

Turli tillarda bir xil tovushlar turlicha fonemal statusga ega bo'lishi mumkin. Masalan, /q/ va /k/ tovushlari o'zbek tilida fonemalar bo'lsa, ingliz tilida ular fonematik farqni ifodalamaydi. Bu tilshunoslikdagi "fonemik interpretatsiya"ning nisbiyligini tasdiqlaydi^[2].

Fonemal tizimlar, shuningdek, fonotaktik qoidalarni belgilaydi, ya'ni fonemalarning qanday tartibda kelishi mumkinligini ko'rsatadi. Masalan, ingliz tilida /ŋ/ fonemasi so'z boshida kelmaydi, biroq koreys tilida bu mumkin^[5].

Til	Jami fonema soni	Unli tovushlar	Undosh tovushlar	Maxsus fonologik xususiyatlar
O'zbek	31	6	25	Qattiq/ingichka unli qarama-qarshiligi
Ingliz	44	20	24	Uzoq/kalta unlilar, diftonglar, interdental tovushlar

Koreys	40	21	19	Aspiratsiyalangan va kuchli undoshlar, qo'sh unlilar
Ispan	24	5	19	Soddalashtirilgan fonologik tizim, kuchsiz diftonglar
Rus	42	6	36	Yumshoq/qattiq undosh juftlari, fonologik murakkablik

XULOSA

Turli tillarda fonemal tizimlar son jihatdan ham, fonologik xususiyatlar jihatdan ham sezilarli farqlarga ega. Har bir til o'z fonemal tizimiga ega bo'lib, bu tizim tilning talaffuzi, morfologiyasi va sintaksisiga ta'sir ko'rsatadi. Fonemal tizimlarni taqqoslash, tilshunoslikka fonologik va kognitiv nuqtai nazardan katta hissa qo'shadi. Ushbu maqolada tahlil qilingan beshta til fonemal strukturasining o'ziga xosliklari nafaqat ilmiy balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ingliz va rus tillari murakkab fonologik tizimiga ega bo'lsa, ispan tili soda to'g'ridan-to'g'ri fonema-grafema munosabatiga ega. Kores tili esa o'ziga xos fonotaktik tizim va grafik yozuv asosida fonologik jihatdan unikal tuzilishga ega. Bunday tadqiqotlar tarjima nazariyasi, til o'rgatish, nutq terapiyasi va sun'iy intellekt sohalarida ham qo'llaniladi. Har bir tilning fonemal tizimi o'ziga xos fonologik tuzilmaga ega bo'lib, bu tizim tildagi ma'noni, talaffuzni va grammatik strukturalarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Fonemal tizimlarning qiyosiy tahlili lingvistik tadqiqotlarda muhim metod hisoblanadi. Fonemalar soni, turi va ularning tizimdagi o'zaro aloqalari tillar rivojida sezilarli ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ladefoged, P. (2001). A Course in Phonetics. USA: Thomson Learning.
2. Pike, K. L. (1947). Phonemics: A Technique for Reducing Languages to Writing. University of Michigan Press.
3. Sodiqov, A. (1992). O'zbek tili fonetikasi. Toshkent: O'qituvchi.
4. The International Phonetic Association (IPA).
<https://www.internationalphoneticassociation.org>
(<https://www.internationalphoneticassociation.org/>)
5. Sohn, H.M. The Korean Language. Cambridge University Press. (1999)
6. Timberlake, A. A Reference grammar of Russian. Cambridge University Press (2004)